

Lletres

Francesc Eiximenis: vida, obra i notícia d'un projecte

David Guixeras

QUIM GARRÓ

El convent de Sant Francesc, de Perpinyà, on fou enterrat Eiximenis.

Per primera vegada estem en condicions de satisfer un dels reptes més ambiciosos de la filologia catalana medieval: l'edició crítica de totes les obres de Francesc Eiximenis. L'afirmació no és especialment agosarada, atès que un doble vent favorable permet navegar amb bona vela. D'una banda, la presència d'una jove generació de medievalistes formada a la Universitat de Girona ha fet possible el relançament del projecte de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE), anys després de la publicació de la segona part del *Dotzè* (dos volums: 1986 i 1987) i d'un volum de *Studia bibliographica* (1991). Sota el mecenatge de la Diputació de Girona, que va pagar també el cost de l'edició d'aquells textos, l'equip de treball compta de dur a port la càrrega de l'anterior vaixell i la que s'hi ha anat afegint mentre la nau ha romàs fondejada: la trentena de volums de l'obra completa d'Eiximenis, amb el complement de diversos estudis filològics i històrics i d'edicions hipertextuals consultables via Internet. D'altra banda, l'any 1991 la Dirección General de Enseñanza Superior e Investigación Científica va concedir un ajut de tres anys a un equip de filòlegs dirigit pel Dr. Xavier Renedo i format pels Drs. Eugènia Fosalba, Jordi García, Sadurní Martí, Rafael Ramos i Jaume Turró, de la Universitat de Girona, i el Dr. Lluís Cabré, de la Universitat Autònoma de Barcelona. El projecte, el títol del qual és *Les obres de Francesc Eiximenis OFM (c. 1330-1409): Difusió i influència a Espanya, Europa i Amèrica (s. XIV-XVI)*, ha impulsat l'edició i l'estudi de la primera part del *Dotzè del Crestià* i del *Llibre dels Àngels*. *

Un doble vent favorable permetrà l'edició crítica de totes les obres del framenor gironí

Esbós bibliogràfic amb un peu a Girona i l'altre a Perpinyà

La secció filològica de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, que pren el nom de l'escriptor de què tractem, està cridada a redimensionar els estudis eiximenians moderns, el tret de sortida dels quals va donar-lo precisament un erudit nostre, Emili Grahit, amb un treball publicat l'any 1873 a *La Renaxensa*. En la seva «Memoria sobre la vida y obras del escritor geroní Francesch Eiximenis»(1), Grahit va ordenar les notícies que li subministraven els bibliògrafs dels segles XVI a XVIII. Aquesta va ser la primera contribució al desbrossament d'un camí que era prou transitable fins que la guerra civil va tallar en sec els progressos del franciscà Andreu Ivars i el caputxí Martí de Barcelona, assassinats ambdós en l'ensulsiada del 36. Antoni Rubió i Lluch, Pere Bohigas i Jaume Massó i Torrents, entre d'altres, havien llegat també als nous eiximenistes estudis bibliogràfics i culturals perfectament sòlids que són, encara avui, obligats punts de referència.

Tornem a Grahit. No tots els autors de què fa esment tenien clar que Eiximenis hagués estat fill de Girona: alguns el feien néixer a València, perquè així ho afirmaven les actes del concili de Perpinyà de 1408 i alguns manuscrits eiximenians del XV, i perquè ho repetien historiadors com Zurita o Diago. Grahit no s'hi entreté massa, en aquesta qüestió: el mateix Eiximenis es va proclamar gironí a la introducció del *Primer del Crestià*. Si els frares del convent franciscà de Girona van poder al·legar el dret a ingressar a la biblioteca

d'Eiximenis després de la seva mort és perquè el menoret hi havia fet la professió religiosa. El març de 1357 Eiximenis era entre els assistents al capítol celebrat en aquest convent. Sabem, encara, que l'any 1380 una germana de l'escriptor s'estava a Girona, casada amb el notari Bernat Pintor.

L'any de naixement d'Eiximenis i les circumstàncies de la seva vida abans que prengué els ordres majors li eren desconeguts, a Grahit. No és cert que fos molt jove quan es va traslladar a València: tenia més de cinquanta anys en el moment de fer aquest pas, del qual parlarem més endavant. Molt abans Eiximenis havia iniciat una llarga marrada —mig estudiant, mig pelegrí— amb parada i fonda a nombroses capitals de l'erudició: Oxford, París, Tolosa de Llenguadoc, Colònia, Florència, Avinyó i Roma.(2) La formació intel·lectual d'Eiximenis explica el perfil net de la vasta, i afortunada, sèrie de llibres que va escriure a partir de 1380.

Més endavant ens fixarem en els continguts d'aquestes obres, que Grahit data i titula amb els errors inevitables en un treball de síntesi elaborat a partir de fonts no sempre solvents. Avui podem matisar algunes de les conclusions d'aquest text. Eiximenis va abandonar efectivament, amb més de setanta anys, la confortable talaia de l'estudi i l'escriptura per baixar al camp de batalla en la qüestió religiosa del Cisma, al costat de Benet XIII. Cal afegir, però, que la seva obra ens ha llegat nombrosos exemples de llibertat de ploma: com ara quan, el mes de març de 1396, adreçà una carta al rei Joan I on li recomanava que cedís en el conflicte que mantenia amb l'Ajuntament de València i li deia:

«[les ciutats] vos han a traure del fang e a mantenir vostro estament».

L'any 1403 Benet XIII va comissionar Eiximenis perquè preparés una expedició per tal d'aturar «las correrías dels turchs que tenian en constant alarma las costas de Valencia» (*op. cit.* a la n. 2, pàg. 5). L'any 1406 l'aspirant a Papa va fer-lo administrador del bisbat d'Elna i l'any 1408 va convocar-lo al concili de Perpinyà. Un cop acabat el concili Benet XIII va nomenar Eiximenis bisbe d'Elna; el 15 de desembre del mateix any Eiximenis era proclamat patriarca de Jerusalem. Pocs dies després, el 23 de gener de 1409, el menoret moria a Perpinyà: «Son cos fou tancat en una modesta caixa y dipositat en lo convent de son orde religiós de la ciutat hont havia acuat sos ulls. En 1623, volgüentse honrar sa memoria se trasladaren als 17 setembre (*sic*), sos restos á un magnífich sepulcre daurat y suspens, al qual se grabá la següent inscripció:

»D. D. Franciscus Ximenens ordinis Minorum, episcopus Helvensis et patriarcha Jero-solymitanus obiit die 23 Januarii 1409. Huc est translatus dies 17 Sept. 1623».(3)

Cent vint-i-set anys després de la monografia de Grahit comptem amb els dits d'una sola mà les aportacions significatives a l'esclarament de la biografia d'Eiximenis. Martí de Riquer va fixar a la *Història de la literatura catalana* un resum prou ambiciós de la vida del menoret; fins va poder donar a conèixer, gràcies a un pergami de l'arxiu familiar, que Eiximenis va ser custodi dels framenors de Barcelona el 1373 i que l'u de maig d'aquell mateix any va fer donació a Bernat Miquel, secretari reial, d'una capella i terres que tenia a

Francesc Eiximenis, nascut prop de 1330 a Girona, va morir a Perpinyà el 23 de gener de 1409

Girona, rebudes poc abans de Matias de Tésérach.(4)

L'any 1980 Jill R. Webster, historiadora de l'orde dels framenors a Catalunya, va aventurar la hipòtesi segons la qual Francesc Eiximenis hauria estat nét d'un Jaspert d'Examenis –burgès nascut a Girona, però aviat ciutadà de Barcelona– i fill d'un altre Francesc. Dos anys després Josep Perarnau va publicar un preciós estudi que neutralitzava la proposta de Webster. Francesc Eiximenis es va ordenar sotsdiaca a Santa Maria de Mar el 22 de desembre de 1351.(6) El menoret, que va ingressar ben jove a l'orde («a pueritia evocatus», llegim a la cloenda del *Pastolare*), havia de tenir si més no vint-i-un anys per poder rebre el sotsdiacolat: va néixer, doncs, abans del 22 de desembre de 1330. Que estigués emparentat amb aquell Jaspert d'Examenis li sembla, a Perarnau, altament improbable: per acostar el menoret al ciutadà de Barcelona cal desfigurar-ne el cognom.

Formació i obres de Francesc Eiximenis

L'escorcoll sistemàtic dels volums de l'Arxiu Diocesà de Girona permeté a Perarnau de constatar que Eiximenis no va rebre en aquesta ciutat cap dels ordes majors: ni hi va cursar els estudis previs a l'experiència universitària. Eiximenis va estudiar a la universitat d'Oxford, va sojornar a París, Colònia, Florència i Roma i va conèixer els eremitoris de l'Alvèrnia. Segons Albert G. Hauf, «si exceptuem, potser, París [i Oxford], no crec que hom pugui parlar d'estades llargues destinades a l'estudi, sinó més aviat a pelegrinatges que va emprendre a impulsos de la devoció i de la curiositat».(7) L'any

1371 es va denegar a Eiximenis la càtedra de Teologia de la universitat de Lleida, perquè no havia aconseguit encara el títol de mestre. Tres anys després l'obtenia a la universitat de Tolosa de Llenguadoc, gràcies a la pressió del rei Pere i a l'ascendent de Mata d'Armanyac, l'esposa francesa del duc de Girona, el futur Joan I.

Eiximenis era persona de confiança de la casa reial. Establert aleshores a Barcelona, sabem que el 1381 hi havia començat a redactar, animat pels consellers de la ciutat, el volum que encapçalava l'ambiciós projecte del *Crestià*: el Cerimoniós li demanà des de Saragossa, el 17 de maig d'aquell any, que romangués al convent de framenors fins que no hagués acabat el *Primer*, un llibre sobre els orígens i els fonaments de la religió cristiana. El pla original de l'obra donava aquest nom a una suma integral de tretze volums (en honor de Jesucrist i els dotze apòstols) que havia de subministrar als estaments urbans tota la informació necessària per viure plenament la seva condició cristiana. Síntesi de la cultura escolàstica apresada a les universitats, els quatre volums del *Crestià* que Eiximenis va ser a temps d'escriure són una porta oberta de bat a bat a la mentalitat medieval.

El zel reial sembla indicar-nos que els superiors de l'orde volien traslladar Eiximenis, probablement a València. L'any 1383 se n'hi va anar, cridat com a àrbitre testamentari de Vidal de Vilanova, i va decidir restar-hi fins l'any 1408, per la qual cosa va haver de renunciar al càrrec de confessor del príncep Joan. Tant l'Ajuntament de Barcelona, primer, com el de València, després, van encarregar

delicades gestions polítiques a Eiximenis. Del prestigi de què va gaudir a València n'és un bon exemple el fet que els quatre volums del *Crestià* estiguessin encadenats, en vida del seu autor, a l'escrivania de l'Ajuntament per a la seva consulta pública.

L'any de l'arribada a València Eiximenis va oferir als jurats de la ciutat el *Regiment de la cosa pública*, obra de només quaranta capítols que instrueix sobre l'exercici del govern municipal. Un any després va acabar-hi el *Segon* i el *Terc*, i tot seguit va emprendre la redacció del *Dotzè*, llibre consagrat al regiment de prínceps i de comunitats els 907 capítols del qual estaven enllestits l'any 1387. Aleshores Eiximenis es confessava, a l'endreça al marquès de Villena, «las e ujat» i decidia abandonar el projecte inicial per passar a escriure obres més breus que abordaven, si més no parcialment, els continguts previstos per als volums avortats. El *Llibre dels àngels*, de 1392, és un tractat d'angeologia popularíssim que, a més d'imprimir-se a Barcelona l'any 1494, es va traduir aviat al castellà, al llatí, al francès i al flamenc. El *Llibre de les dones*, datat en 1396 i vessat també diverses vegades al castellà, tracta de les virtuts i els vicis de tots els estaments femenins: «infantes... donzelles... maridades... vídues... religioses». Finalment, Eiximenis va escriure abans de 1404 una *Vida de Jesucrist*, obra que havia somiat de fer en el llatí de l'especialista i que va tenir també traducció castellana.(8)

Els textos breus eiximenians de què han arribat testimonis escrits són una obra catalana i quatre de llatines, aquestes adreçades a un lector eclesiàstic o amb formació universitària. L'obra en llengua verna-

Eiximenis
escrivint
El llibre de les
dones, en un
boix de l'edició
de 1495.

cla, anterior a 1406 i elaborada amb materials del *Llibre de les dones*, és l'*Scala Dei* o *Tractat de contemplació*, un devocionari dedicat a la reina Maria de Luna, filla espiritual d'Eiximenis, amb qui va col·laborar en la fundació del convent del Sant Esperit de Morvedre. Els textos llatins són l'*Ars praedicandi populo* —un tractat de predicació que encapçalava a manera de pròleg els sermons d'Eiximenis—,(9) el *Pastorale* —sobre la conducta dels religiosos—, el *Psalterium laudatorium* —oracions i meditacions a efectes contemplatius— i l'*Expositio in psalmos poenitentiales*. De l'interès per acostar les obres d'Eiximenis a un públic al més ample possible n'és una bona prova el fet que tant el *Psalterium* com l'*Expositio* tinguessin traducció catalana contemporània, a càrrec de Guillem Fontana. El *Psaltiri devotissim*, imprès a Girona per Diego de Gumiel l'any 1495, va ser el llibre català amb la tirada més alta (2.000 exemplars) fins a 1553.

Hem de fer notar, encara, l'existència d'altres obres atribuïdes tradicionalment a Eiximenis però no escrites per ell o que són, si més no, d'autoria dubtosa: *Doctrina compendiosa*; *Cercapou*; *De triplici statu mundi*; *Confessional*; *Art de ben morir*.

Lectors d'Eiximenis: els d'ara i els d'abans

Francesc Eiximenis va saber ser un escriptor dens i al mateix temps popular. El lector d'Eiximenis té ocasió ara i adés de topar amb la «lisa galanura de llenguatge» de què parlava Elías de Tejada; de constatar, amb Josep Pla, que el menoret va manejar prodigiosament una llengua.(10) El nostre autor va prendre sempre cura de combinar els pendents costeruts de l'exposició escolàstica amb recessos narra-

tius estratègicament distribuïts: anècdotes, exemples, faules, proverbis. Aquests materials són la traducció escrita de la pràctica oratòria d'Eiximenis. Tomàs Carreras i Artau va escriure molt encertadament: «Todo ese conjunto de recursos anima la parte netamente popular del *Crestià*, a medida que el *Magister* se va retirando para ceder el sitio al Predicador de estirpe, quien se ha ido abriendo paso a través de una frondosa selva de erudición fatigosa y no pocas veces superflua».(11)

L'obra d'Eiximenis tenia un propòsit i un públic ben definits: la divulgació dels principis fonamentals de la religió i la filosofia cristianes entre la burgesia benestant que poblava les ciutats medievals. Els autors mendicants —i Eiximenis n'és un exemple de primer ordre, per la seva vocació exhaustiva i per la seva capacitat divulgadora— analitzaven als seus llibres una sèrie de

problemes morals que eren fills del desenvolupament de la vida urbana i que feien necessària la difusió de nous models de conducta. Per poder descarregar amb èxit una sèrie bigarrada d'observacions que incidien en tots els aspectes de la vida dels seus lectors, els autors franciscans i dominicans van obtenir a les escoles de l'orde i a les universitats la munició necessària: arts de predicació, antologies de citacions, reculls d'exemples i similituds, síntesis temàtiques que els permetien de generar un discurs ordenat, potentat pedagògicament i amb dosis mesurades de bellesa literària.

La fortuna de què va gaudir Eiximenis es va deure sobretot a la seva habilitat explanatòria, traducció efectiva de la condició *sine qua non* perquè una obra adreçada a laics tingués èxit. Els llibres concebuts per a lectors sense formació universitària havien de tenir un

contingut i un estil diferents dels que s'escriuien per als eclesiàstics. El pròleg general del *Crestià* exposa un programa fixat amb aquests perns: se centrarà en les matèries morals, que afecten la conducta diària, i en la fe, a fi d'educar les creences, i ho farà en un estil gros-ser. De vegades exposarà «algunes poquetes subtilitats», és a dir, qüestions teològiques i filosòfiques de certa volada que havien d'interessar a un lector cultivat, però desconexedor del llatí.

Entre els lectors d'Eiximenis hi va haver reis, nobles, cavallers, religiosos i fins carnisers o sabaters. Ara: van llegir-lo sobretot les classes burgeses. El repertori documental de textos eiximenians que va publicar Madurell i Marimon l'any 1968(12) ens permet saber que el *Llibre dels àngels*, amb 30 ítems inventariats, encapçala el rànquing de les obres més llegides d'Eiximenis als segles XV i XVI. La *Vida de Jesucrist* hi té 24 entrades; el *Llibre de les dones*, 14; el *Dotzè*, 13. Madurell va poder documentar només sis testimonis del *Segon del Crestià* i quatre del *Primer* i el *Terc*.

Són bona prova de l'interès per les obres eiximenianes les tretze edicions incunables que se'n van fer, a les quals cal sumar l'edició d'una obra atribuïda que és també anterior a 1500: *Primer* (1483); *Dotzè* (1484); *Regiment de la cosa pública* (1499); *Llibre dels àngels* (Rosenbach, 21 de juny 1949; Pere Miquel, 4 de setembre de 1494; tres edicions castellanes: 1478, 1486 i 1490); *Llibre de les dones* (1495); *Scala Dei* (1494); *Vita Christi* (1496, en castellà); *Psaltiri devotíssim* (1495); *Pastorale* (1495); *Confessional* (1497). Les edicions eiximenianes del s. XVI són, en canvi, ben escasses: noves

traduccions afavoriren l'exportació dels continguts, especialment cap a les comunitats franciscanes evangelitzadores de la Nova Espanya (Mèxic), però no augmentà el consum intern. S'havia imprès tot el que interessava els lectors catalans de l'època i la doctrina del menoret havia fet prou forat. Historiadors valencians moderns com Alonso de Proaza o Gaspar Escolano i humanistes com Joan Lluís Vives van llegir Eiximenis amb atenció. El nom no va ser mai oblidat.

Escolàstic fins al moll de l'os, Eiximenis seleccionava i reproduïa textos d'altri per confegir les seves obres, aclaparadores i no sempre prou dúctils; això sí, sempre molt ben escrites. L'originalitat s'ha d'anar a trobar en el tractament dels materials i no pas en la presència de notícies desacostumades. Com ha dit Albert G. Hauf: «el concepte, ara sacrosant, de l'originalitat es considera més un perill que no pas un mèrit, puix que hom viu integrat, de la naixença a la mort, dins del poderós corrent d'un sistema que té cura de no desbordar els marges, sempre ben delimitats, de l'ortodòxia. "Dels llibres es fan llibres", i tradició, en la majoria dels casos, equival a selecció, repetició i acumulació».(13)

Els llibres que llegia Eiximenis

Tomàs Carreras i Artau distingeix, en l'article esmentat, entre les profecies del *Primer*, el *Dotzè* i el *Llibre dels àngels*, al servei de la causa política de la monarquia universal o bé de la casa reial d'Aragó, i les de la *Vita Christi*, que denuncien el decandiment i la corrupció dels estaments religiosos. Els estudis sobre els materials profètics de les obres d'Eiximenis representen el

bo i millor de la bibliografia eiximeniana: des de Pere Bohigas i el pare Josep Pou i Martí fins a Albert G. Hauf i Josep Perarnau. Perarnau ha exposat que entre l'Eiximenis del *Primer* (1381) i el de la *Vita Christi* (1404) s'esdevé una evolució gradual que podem explicar per la confluència de diverses raons: una desil·lusió cada vegada més forta davant prediccions massa precises que no es van complir; un canvi de sensibilitat oficial envers les profecies, amb Joan I, i l'experiència colpidora dels atacs antisemites de 1391.(14) Eiximenis coneixia bé l'obra de Joan de Rocatalhada i Joaquim de Fiore, noms capdavanters de la teologia contestatària del moment, i no dubtava a fer bon ús narratiu dels evangelis apòcrifs. La seva comunió amb el franciscanisme espiritual és innegable.

Hem conservat, providencialment, dues terceres parts de l'inventari dels llibres de la biblioteca personal d'Eiximenis. Era, per dimensió i diversificació, la biblioteca d'un teòleg professional i d'un escriptor encuriós. Dels clàssics llatins i grecs només en coneixia les frases aïllades que duïen els florilegis, però en canvi va col·leccionar textos de gairebé totes les matèries del currículum universitari, amb una especial predilecció, és clar, per la teologia: més de quaranta comentaris de les *Sentències* de Pere Llombard! Sabem que Eiximenis va copiar dos volums de Guillem d'Ockham i un altre de Joan Duns Escot, puntals del pensament franciscà. Altres autògrafs són sens dubte reculls de materials ordenats temàticament: *Astrologia*, *De anima*, *De philosophia*, *Diversae materiae*. L'inventari parcial ens informa que

L'obra d'Eiximenis tenia com a objectiu la divulgació de la filosofia cristiana entre la burgesia medieval

QUIM GIRÓ

Claustre del convent de Sant Francesc, de Perpinyà. La taula d'Eiximenis va desaparèixer a partir de l'ocupació militar del recinte a final del segle XVIII.

Eiximenis comptava amb les eines bàsiques per explotar el *Decret* i les *Decretals*. Ens diu, encara, que els autors més representats són Pere Joan Olieu, un altre capitost de l'espiritualisme baixmedieval, i Joan Duns Escot, ambdós amb sis obres, i Guillem d'Ockham, amb quatre. Finalment, l'inventari revela que Eiximenis utilitzava amb profusió els reculls temàtics i els florilegis d'un o més autors, materials que li permetien de trobar sense gaire esforç continguts vàlids per a tot tipus de discurs: el *Manipulus florum* de Thomas Hibernicus, la *Summa de virtutibus* i la *Summa de vitiis* de Guillelmus Peraldus o uns *Dicta Senecae*. També el *Breviloquium* i el *Communiloquium* de Joan de Gal·les van proporcionar a Eiximenis citacions i exemples narratius de fàcil inserció en les seves obres.

David Guixeras Olivet

Institut de Llengua i Cultura Catalanes, UdG.

Notes

(*) Qui vulgui saber tot el que pot interessar el no especialista en l'obra d'Eiximenis hauria d'afegir als treballs esmentats en nota la introducció de Xavier Renedo i Sergi Gascon a la seva antologia: Francesc Eiximenis, *Prosa*. Teide, 1993 (Tria de Clàssics, 8). El lector gironí farà bé de llegir, encara, les pàgines del pare Nolasc del Molar sobre «Eiximenis en la actualitat» (*Revista de Gerona*, IX (1965), p. 47-54). Entre altres coses, s'adonarà que no tots els bons propòsits editorials s'han arribat a complir. Encara.

(1) Emili Grahit, «Memoria...», *La Renaixença*, III, 1873 (Col·legi Universitari de Girona i Diputació de Girona, 1991 (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1)).

(2) El document 357 del volum 51 de Lletres de l'Arxipiscopat de Girona, amb data 26 d'agost de 1364, ens informa que Francesc de Camps, col·lector de causes pies, va lliurar cinc florins d'or a Eiximenis perquè aquest es proposava d'anar a estudiar a París.

(3) Grahit, *op. cit.*, p. 6, esmenta l'obra dels germans Scévole i Louis de Sainte-Marthe *Gallia christiana quadripartita*, 1656, t. VI, col. 1061. La tomba d'Eiximenis no és al convent de Sant Francesc de Perpinyà. Marie-Claude Valaison, conservadora territorial en cap de Patrimoni, desconeix on va anar a parar després de l'ocupació militar del convent a final del segle XVIII.

(4) Cf. *Història de la literatura catalana*, vol. 2, 1964, p. 316.

(5) El partidisme avinyonès hauria estat la clau de l'amistat, «tot i les diferències de mentalitat», entre el menoret i sant Vicent Ferrer. Cf. Josep Perarnau i Espelt, «Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis (c. 1330 - 1409)», *Arxius de textos catalans antics* (1982), p. 206.

(6) El document va descobrir-lo Pere Sanahuja, que va posar en circulació la data equivocada de 1352 perquè interpretava malament les «IX kalendas ianuarii». Vegeu-ne la *Història de la senyoria provincial de Catalunya*, Barcelona 1959, p. 156.

(7) Cf. Albert Hauf, «Introducció» a: Francesc Eiximenis, *Lo Crestià (selecció)*. Barcelona: Edicions 62; La Caixa, 1982, p. 7 (Les Millors Obres de la Literatura Catalana, 98).

(8) Sabem que Eiximenis acaronava la redacció d'una *Summa Philosophica* i d'una *Summa Theologica*, síntesis escolàstiques que haurien provat la seva competència de *magister*. Vegeu Tomàs Carreras i Artau, «Fray Francesc Eiximenis. Su significación religiosa, filosòfica-moral, política y social», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* I (1946), p. 285.

(9) Per bé que no ens n'ha pervingut cap, tenim notícia documental que l'any 1415 se'n conservaven tres volums a València.

(10) Cf. Francisco Elías de Tejada, *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*. Barcelona: Aymà, p. 139; Josep Pla, *Notes disperses*. Barcelona: Destino (*Obra completa* 12, p. 170).

(11) Cf. article esmentat, pàgina 289.

(12) Josep Maria Madurell i Marimon, «Manuscrits eiximenians. Petit repertori documental». Dins: Diversos autors, *Martínez Ferrando archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*. Barcelona: Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y arqueólogos, p. 291-313.

(13) Cf. «Pròleg» a l'antologia esmentada, p. 14.

(14) Cf. Josep Perarnau, «La traducció catalana medieval del *Liber Secretorum Eventuum* de Joan de Rocatalhada. Edició estudi del text i apèndixs», *Arxius de textos catalans antics* 17 (1998), p. 47.

(15) Cf. *ibidem*, p. 38, n. 47.